

Eesti Rahva Muuseumi majaehituse lugu 1909–1918

Piret Õunapuu

Eesti Rahva Muuseumi (ERM) rajamisega sai alguse süstemaatiline kultuuripärandi kogumine ja lõputu võitlus selle säilitamiseks vajalike tingimuste eest. ERMi tollane põhikiri ütleb:

§ 1. ERM asutatakse eesti rahvateadlase dr Jakob Hurti mälestuse kestvaks austamiseks.

§ 2. ERMi otstarb on eesti rahvateadust igakülgsest edendada (Eesti Rahva Muuseumi põhjuskiri 1909: 3).

Muuseumi asutamise otseseks ajendiks oli Max Hurda teade Jakob Hurda enda soovist, et *tema kogu rahvale, kelle keskel see korjatud, alles peab jääma* (Leinbock 1934: 4). Seega oli muuseum loodud eelkõige Hurda kogude säilitamiseks. Kokkuvõtlikult määratleti loodud muuseumi eesmärgid põhikirja 7. paragrahvis:

Oma ülesannete täitmiseks muretseb ühisus muuseumi tarvis otstarbekohased ruumid. Muuseumis leiavad kõigepäält aset Jakob Hurti teaduslised kogud ja kõik, mis tema mälestusega ühendatud on. Rahva muuseumisse kogutakse kõiksugused rahvateadlised sõnalised ja asjalised mälestused: rahvaluule, kohanimed, keeleteaduslised ained, rahvamuusika, rahvalaulud, rahva kunstitooted, rahvariided, ehted, tööriistad, tarbeasjad jm. Muuseum korjab kunstitooteid, trükiteoseid ja käsikirjalisi aineid eesti rahva edenemiskäigu kohta endisest ja käesolevast ajast. Ühisus asutab täieliku raamatukogu. Ühisus paneb koosolekuid, läbirääkimisi, ettelugemisi, kursusi, näitusi ja õpetlikka teekondasid toime ja määrab abirahasid ja aupalkasid rahvateaduslisteks otstarveteks. Ühisus edendab kõiksugu oma tegevusepõldu puutuvat kirjandust (Eesti Rahva Muuseumi põhjuskiri 1909: 4).

Tegelikkuses jõudis Hurda vanavara Eestisse alles 1927. aastal ja selle põhjal loodi Eesti Rahva Muuseumi ühe allüksusena Eesti Rahvaluule Arhiiv (Berg 2002).

Muuseumile oma maja ehitamise küsimus oli päevakorral asutamisest peale, sest tuli ju leida peavari nii päranduseks saadud Hurda kogule kui ka oodatavate oma korjanduste tulmetele. Juba esimesel tegevliikmete koosolekul 14. aprillil 1909 pidas Villem Reiman ruumide küsimust eriti tähtsaks, sest oli oodata, et muuseumile antakse üle mitmed varasemad kogud (*Protokollid I: 3*). Esemekogude osas võib ERMi eelkäijateks pidada eelkõige Eesti Üliõpilaste Seltsi muuseumi, Õpetatud Eesti Seltsi muuseumi ja “Eesti Muuseumi Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi kaitse all”. Kõik kolm andsidki Oskar Kallase suu läbi oma kogud loodud Eesti Rahva Muuseumile üle esimesel juhatuse koosolekul (*Protokollid I: 5–6*). Samal koosolekul oligi majaehituse probleem pikemalt arutlusel:

*Ühelt poolt soovitakse, et kohe muuseumihoone ehitamise peale mõeldaks, plats ära ostetaks, sünnis plaan muretsetaks ja kõigepäält hädasti tarvis kenad ruumid üles ehitataks, nõndaviisi, et esialgne ehitus kui üks osa pärastise muuseumihoone külgi liituks. Teiselt poolt räägitakse selle vastu: tulevase hoone esialgsest plaanist ei või juttugi olla, sest et veel selgust ei ole, missugust hoonet vaja, – hoone peab tarviduse järele saama ja seda ei tunta veel. [---] Kõige paremaks arvatakse, kui Eesti Üliõpilaste Selts oma majale muuseumi jaoks esialgselt tarvis olevad ruumid juurde ehitaks ja need üürile annaks (*Protokollid I: 7*).*

Kohe esimesel juhatuse koosolekul valiti ka nn korteritoimkond, kes pidi hakkama tegelema muuseumile ruumide hankimisega. Sinna kuulusid proviisor Johannes Kaart ja Vanemuise lavastaja Karl Menning (*Protokollid I: 7*). Esimese suve jooksul kasvasid kogud juba niivõrd, et Jaan Tõnisson volitati pidama Vanemuise Seltsiga läbirääkimisi, kas selts saaks muuseumi kasutada anda keskmisest suurema ruumi seltsimaja kolmandal korrusel, kuhu selts saaks oma kogud klaaskappidesse paigaldada (*Protokollid I: 19*). Järgmisel aastal sai ka selgeks, et Viljandi (praegu J. Tõnissoni) tänavas asuvale EÜSi majale (sellest Georg Hellasti rahvusromantilises stiilis projekteeritud hoonest arvatakse eesti rahvusliku arhitektuuri ajalugu) juurdeehituse mõte ei teostu. Vahepeal oldigi suures ruumikitskuses saadud paar tuba Vanemuise 1906. aastal Armas Lindgreni projekti järgi valminud teatrimaja (mida endiselt seltsimajaks kutsuti) III korrusel, kuhu paigutati nii oma kogutud kui ka teistelt seltsidelt saadud esemed. Väike hulk esemeid paigutati Õpetatud

Eesti Seltsilt saadud klaaskappidesse. Neist ei olnud küll võimalik korraliku ekspositsiooni koostada, sest saadud ruumid olid eelkõige esemete hoidmiseks. Ometi otsustati 1911. aasta sügisel muuseumi ruumid iga nädal paariks tunniks rahvale avada (*Protokollid I: 40*). Suuremate rahvakogunemiste, nagu näiteks kõnekoosolekud, puhul korraldati ka erinäitusi teatri ruumides (Piiri 1980: 18).

Muuseum seisis küsimuse ees, kas hakata kusagilt näituse- ja hoidlapinda üürima või ise maja ehitada. Vähegi sobilike ruumide üüriks tuli arvestada 500 rubla aastas. Sellest lähtuvalt tundus mõistlikum maja ehitada. Arvati, et 10 000 rublaga võiks ehitada küll. Sobivat krunti Tartu kesklinnas aga saada ei olnud. Üheks võimaluseks soodsatel tingimustel ehituskrunt saada oli osta see Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsilt (ENKS). Heinrich Koppel arvas, et mõistlik oleks ehitada muuseumihoone EÜSi maja naabruses Viljandis tänavas asuvalle ENKSi Tütarlaste Gümnaasiumi krundile, sest siis aitaksid ka kooli kasvandikud muuseumi töödele kaasa. Kristjan Raua kui korjamistoimkonna esimehe kindel seisukoht oli, et kõigepealt peaks aktiivselt tegelema korjamistööga ja muuseumi raha sinna panema. Majaehituseks peab aga linn hea platsi andma ja kunagi tuleb sinna rajada monumentaalne ehitis (*Protokollid I: 21*) Lisaks sellele, et kogutud esemetel oleks kindel ja turvaline hoiukoht, oli oluline ka neid eksponeerida. *Kui asjad ülespandult rahvale näha on, see alles õhutab asjade kogumist. Siis alles kasvab muuseum ise*, oli Oskar Kallase kokkuvõtte vaidlusest, kas kulutada raha maja ehitamiseks või esemete kogumiseks (*Protokollid I: 21*).

Omaette küsimus oli, kuidas ikkagi maja ehitamiseks raha saada. Jaan Tõnisson ja Heinrich Koppel olid seda meelt, et tuleks pöörduda EÜSi vilistlaskogu ja kõigi jõukamate inimeste poole. Loodeti, et kui 5000 rubla kokku tuleb, saab ülejäänud summa juba laenuks. Oskar Kallas arvas, et on võimalik ka Õpetatud Eesti Seltsilt raha saada, sest see on oma kogud ju ERMile deponeerinud ja peaks nende korraliku hoidmise pärast ka muret tundma (*Protokollid I: 20–22*).

Majaehitustoimkonna etteotsa valiti insener-arhitekt Georg Hellat. Sinna kuulusid peale tema Jaan Tõnisson, Heinrich Koppel, Johannes Kaart, Jüri Tõnisson, arhitekt Karl Burman (Buhrmann) ja insener Friedrich Kangro (*Eesti Rahva Muuseumi 1911. aasta tegevuse ülevaade 1912: 9*). Samal aastal tehtigi loodud ehitustoimkonnale ülesandeks hakata ehitusplaane valmistama ja ehituskapitali koguma. Ühtlasi otsustati Peeter Põllu ettepanekul majakapital muudest tuludest eraldada (*Protokollid I: 27*), et seda

ERMi kogud Vanemuise III korrusel. Vasakult: Kristjan Raud, Gustav Matto, Edgar Eisenschmidt ja Karl Eduard Sööt. Jaan Kristini foto 1911 (ERM Fk. 365:52).

kogumiskuludeks ei tarvitataks. Moodustati majaehitamise erifond, mille alustuseks määrati 700 rubla lille müügi tuludest. Lisaks laekusid sinna fondi eluaegsete liikmete maksud ja erikorjanduste tulud (Leinbock 1934: 21–22).

Esialgne plaan muuseumi maja Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltisilt ostetavale platsile ehitada ei leidnud aga asjatundjate insener Fromhold Kangro, arhitekt Karl Burmani ja Kristjan Raua toetust. Nad laitsid mõtte maha põhjendustega, et plats on väike ja tulevikus ei oleks võimalik sinna juurdeehitust kavandada. Samuti asuvad plats esinduslikule muuseumile liiga kõrvalises paigas. Nende soovitus oli, et *praegu on veel keset linna muuseumile sündsaid platseid võrdlemisi odava hinna eest saada, aga nende hinnad tõusevad tingimata ja platseid võetakse ära, ehitatakse täis* (Protokollid I: 37). Nii jäi esialgne plaan seisku ja ehitustoimkonnale tehti ülesandeks hakata energiliselt kruntide hindadega tegelema. Ka 1911. aasta aruandes kirjutatakse:

Kui suurt hoonet saamisel olevale muuseumile lõplikult tarvis läheb, ei või praegu mitte ette kavatseda, ja ehituse küsi-

mus peab juba sel põhjusel edasi lükatama (Eesti Rahva Muuseumi 1911. aasta tegevuse ülevaade 1912: 7).

Igaks juhuks pöörduti ka Tartu linnavalitsuse poole palvega ehituskruundi saamiseks. Linnavolikogu keeldus küll kruundi andmisest, kuid lubas 1912. aastal Gildi 8 (praegune Tartu linna polikliinik) asuva suure linnamaja neljandalt korruselt ühe korteri muuseumile tasuta kasutada. Ometi on 1912. aasta aruandes põhjust kirjutada:

Et esialgul lubatud ruum maja IV korral liig tulekardetav oli, siis paluti sellesama maja II korda, millest siis Rüütli uulitsa poolsed toad ka lahkeste lubati pooleaastase ülesütlemise õigusega. Nõnda on siis muuseum ajutiselt korteriküsimusest üle saanud. Kuid antud ruumid on juba nüüd liiga kitsad muuseumi kogude jaoks, kui veel selle peale mõelda, et raamatukogu paar tuba ära võtab. Ka ei ole kogudehoidja jaoks ruumisid. Linnavalitsuse käest on ruumisid juurde palutud, kuid on eitav vastus saadud. Oma maja ehitamise peale peab mõtlema (Eesti Rahva Muuseum 1912 1913: 12).

Saadud korter parandati muuseumi kulul, kusjuures F. Kangro juhatas töid tasuta ja maaler J. Rebane küsis erakordselt väikest palka.

Hakati ette valmistama ka muuseumi sisustust. Arhitekt Johannes Gahlnbäck Peterburist saatis uute muuseumi ruumide siseseseade joonised. Juhatus ja ehitustoimkond arutasid need ühisel koosolekul läbi ja saatsid ära kirja Soome Oskar Kallasele, et tema seal dr Axel O. Heikeli ja teiste asjatundjatega läbi räägiks, missugusel kujul tuleks teha muuseumi kapid ja vitriinid (*Protokollid I: 73–74*). Kahjuks ei saanud aga O. Kallas haiguse tõttu minna nendega Helsingisse läbirääkimisi pidama ja ülesanne delegeeriti Soomes viibivale Gustav Suitsule (*Protokollid I: 75*). Selle kohta, mida Soome vastava ala asjatundjad J. Gahlnbäcki joonistest arvasid, muuseumi arhiivis teateid ei ole. Kuid enne, kui nende plaanide järgi kappe tegema hakati, arvas juhatus kohaseks ka mujalt teateid ja jooniseid muretseda. Nii telliti 1913. aastal ka Soomest arhitekt Toivo Salervolt, kes oli suure osa Soome Rahvusmuuseumi siseseseade autor, muuseumi sisustuse joonised (*Eesti Rahva Muuseum 1913 1914: 11*).

Pärast remonti koliti 1913. aasta suvel üle Gildi tänavasse. 16. augustil avati muuseumi ruumides kodumaa piltide näitus. Alates 18. augustist avati osa muuseumi ruumidest vaatajatele iga päev

Kodumaa piltide näitus ERMi Gildi tänava ruumides. Johannes Pääsukese foto 1913 (ERM Fk. 213:320).

Kodumaa piltide näitus ERMi Gildi tänava ruumides. Johannes Pääsukese foto 1913 (ERM Fk. 213:319).

kolmeks tunniks (kell 12–15). Sissepääs oli pühapäevadel ja kolmapäevadel tasuta, teistel päevadel 10 kopikat inimese pealt. Vabahtlikke annetusi sissemineku eest võeti alati tänuga vastu. Avamisest kuni 1. jaanuarini 1914 käis muuseumis 4698 inimest. Tunduvalt rohkem vaatajaid oli muuseumis nendel päevadel, kui sissepääs oli tasuta. Palju oli küllastajate hulgas kooliõpilasi koos õpetajatega (*Eesti Rahva Museum 1913 1914*: 10). Väljapanekud koosnesid põhiliselt rahvariietest, mida eksponeeriti suurtes klaaskappides, ja mitmesugustest kaunistatud puuesemetest. Võrreldes varasemate vanavaraväljapanekutega mitmesugustel põllumajandusnäitustel jm oli nüüd tegemist siiski kujundatud ja läbimõeldud ekspositsiooniga.

Hoolimata saadud ruumidest oli siiski muuseumi 1913. aasta tegevuse aruandes põhjust kirjutada:

*Ruumipuudusega on tegemist. Tartu linna lahkesti antud ruumid on kitsad isegi etnograafilistele kogudele. Ja tulekar-detavad! Ei pääse kauemat aega muuseumi oma maja ehitamisest mööda. Majaehituse kapital on seni väike, natuke üle 2000 rubla, kuna vähegi ajakohane ehitus vast ehk 100 000 rubla maksma läheks. Muidugi võiks maja osakaupa ehitada. Kas maja ehitada? Kust raha saada? Seda kõik otsustavad küll muuseumi sõbrad, kes ka seni hakatud tööd oma õlgadel on kandnud. Sõprade arv kasvab ja sellega ühes kõvenevad lootused uut otstarbekohast muuseumimaja saada (*Eesti Rahva Museum 1913 1914*: 46).*

Nagu näha, oldi maja ehitamise küsimuses sama kaugel kui muuseumi alguses. Küsimused oli täpselt samad kui esimesel koosolekul: kas ehitada ja kust raha saada?

Järgmise aasta alguses otsustati saata palvekiri linnavolikogule, et Gildi tänava majas ruume juurde saada, ja teine palvekiri Liivi maapäevale, et hankida neilt 3000 rubla sisseseadet soetamiseks (*Protokollid II*: 130–131). Muuseumi soovitud majatiiba hoiti aga alguses sõjaväele. Hiljem sai muuseum küll ruume juurde, kuid jäi maja sõjaväega jagama.

Kuni 1914. aastani ei ole majaehitustoimkonna koosolekute protokolle ERMi arhiivis säilinud, kui neid koosolekuid üldse protokolliti. ERMi ehitustoimkonna protokolliraamat algab 9. aprilliga 1914 ja selleks ajaks on muutunud ka toimkonna liikmeskond (*Eesti Rahva Muuseumi Ehituse toimekonna protokollid*). Kõrvale jäid mõle-

Väljapanek ERMi Gildi tänava ruumides. Johannes Pääsukese foto 1913 (ERM Fk. 1222:186).

mad Tõnissonid ja arhitekt G. Hellat, nende asemele on valitud majaomanik Georg Lellep, proviisor Heinrich Luht ja linnaameti insener Pihlak. Protokolliraamatust selgub, et lisaks üldisematele eesmärkidele, nagu krundi muretsemine ja rahakogumise organiseerimine, on selle toimkonna õlul ka kõik olemasolevate ruumidega seotud haldus- ja remondiküsimused ehk, nagu koosolek ise formuleerib, *praeguse korteri korraspidamise ja parenduse tööd (Eesti Rahva Muuseumi Ehituse toimekonna protokollid)*.

Kogude kiire kasvu tõttu jäid needki ruumid varsti kitsaks, ka ei vastanud nad sugugi muuseumi vajadustele ja tuleohutusnõetele. Eelolevast lähtuvalt jätkus kogu aeg oma maja ehitamisvõimaluste otsimine. 1915. aasta aastal kavatseti Georg Lellepi ettepanekul moodustada Estonia teatri eeskujul maja ehitamiseks osühing. 31. jaanuaril peetud ERMi liikmete ja tegevliikmete koosolekul võttis ta sõna:

Kas ei leitaks abinõusid, kuidas majaehituse jaoks suuremaid kapitalisid kokku panna, sest kopikate viisi korjates ei saa kunagi nii kaugemale, et jõuaks sajatuhandelist maja üles ehitada? [---] Meil on näiteks silmi ees "Estonia" teater (Protokollid II: 219–220).

Mõte kiideti igati heaks ja otsustati, et ühisuse asutamiseks tuleb eeltööd teha, et see saaks juriidilise aluse. Järgmisel koosolekul, kus küsimus uuesti arutuse alla võeti, arvas G. Lellep, et muuseumihoone läheks koos sisseseadega maksma umbes 200 000 rubla. Tema ülesandeks jäi ka tulevase osauhisuse põhikirja väljatöötamine. (*Protokollid II: 227–228*). Majaehitustoimkonna uus liige arhitekt J. Kukk oli juba ka maja projekti valmis teinud (*Protokollid II: 229*). Vahepealse aja kohta kirjutab protokolliraamat ainult:

1915. ja 1916. aastate jooksul harutati ja töötati välja muuseumi majaehituse osauhisuse põhikiri ja peeti nõu maja plat-side üle Tartus. Tegelikka samme takistas sõda (Eesti Rahva Muuseumi Ehituse toimekonna protokollid).

Sõja tõttu sai advokaat J. Parik alles 1916. aasta 16. detsembri juhatuse koosolekul Eesti Rahva Muuseumi majaehitamise osauhisuse põhikirja projekti ette lugeda. Nimeks kinnitati *Osaühisus Eesti Rahva Muuseum*, põhikirjas endas aga otsustati veel parandusi sisse viia ja rahalised maksud kindlaks määrata. Samal koosolekul kinkis Georg Lellep ka osauhisuse asutamise kuludeks sada rubla. Teiste kodanike innustamiseks otsustati G. Lellepi lahkest annetusest ka ajalehtedele teatada (*Protokollid II: 335–336*).

Põhikirja vastuvõtmiseni jõuti aga alles 1917. aasta veebruaris peetud ERMi üldisel liikmete ja tegevliikmete kogul ja see ei läinud sugugi libedalt. Koosoleku juhataja Oskar Kallas rääkis kõigepealt muuseumi maja tarvidusest ja ehitamise ajaloost:

Iseenesest mõistetav on, et kogud oma täielikule väärtusele tõusevad hea ja otstarbekohase väljapaneku läbi. Rahvateaduslikud kogud kastides on niisama kui raamatukogugi – neid ei saa tarvitada ega viljakaks teha, isegi terve korjamine ja kogumise mõte võib kahtlaseks minna. Sellepärast hakati juba aegsasti muuseumi seltsi esimestel tegevusaastatel majaehitamist plaanitsema ja selleks kapitali koguma. Nõuded uue maja kohta kasvasid koos kogudega. Kui enim 10 000 rublaga majaga arvati algust teha, siis oleme nüüd nii kaugele jõudnud, et alla 500 000 rubla vaevalt midagi head ja ajakohast ehitada saab. Ei ole veel kindlat platsi leitud, sellepärast ei saa ka maja plaani kohta lõplike nõudeid üles seada. Muidugi tuleks selleks võistlus välja kuulutada ja lootus on, et siin meie oma arhitektid midagi

meie oludest võetud, rahvakunsti peale põhinevat looksid. Head materjali võiksid siin anda meie maa taluhooned (Protokollid II: 381).

Järgnevatel läbirääkimistel läks aga kohati päris tormiliseks aruteluks nii Eesti Rahva Muuseumi kui uue asutatava osaiühisuse vahekorra määramise, samuti raha hankimise ja jagamise viiside üle. Lõpuks otsustati siiski ühel häälel asutada osaiühisus nimega *Eesti Rahva Muuseumi Maja*, kelle eesmärgiks on Eesti Rahva Muuseumile maja ehitamine, selle sisseseadmine ja ülalpidamine (*Protokollid II: 384*). Järgnevad ärevad ajad tegid aga ühisuse asutamise küsitavaks ja lõpuks mõttetuks. Nii otsustati ka aprillis peetud juhatuse koosolekul osaiühisuse asutamist edasi lükata, kuni valitsus uued määrused välja töötab. Seevastu raha korjamist otsustati täiel hool jätkata (*Protokollid II: 389*).

Samas aga hakati ERMile juba ka maja ehitamiseks krunte pakuma. Üheks tõsiseltvõetavaks pakkumiseks oli P. Kase pakutud plats Riia tänavas, mille eest ta küsis 65 000 rubla. Lõpuks aga otsustati siiski krundist loobuda, sest selle suurus 2 vakamaad oleks muuseumihoonele kindlasti kitsaks jäänud (*Protokollid II: 390*).

Eesti Rahva Muuseumi ajaloos on kummalisel kombel tihti tegude ajendiks olnud just kurvad sündmused. Nii oli ju ka muuseumi enda asutamise otseseks põhjuseks Jakob Hurda surm. Enneolematu innu muuseumi eest seismisel ja hoo raha kogumisel andis aga tulekahju jaanuari lõpus Gildi tänava majas, kus kogud asusid. Tuli pääses lahti sõjaväele kuuluvates ülemistes ruumides ja õnneks jõuti see kustutada enne, kui leegid muuseumi kogudeni jõudsid. Teade tulekahjust ilmus lehtedes ja tuletas seltskonnale meelde *tema kohust meie rahvakultuurilise asutuse vastu (Eesti Rahva Muuseum 1916 ja 1917 1918: 14)*. Selle tulemusena hakkas varsti annetusi kokku voolama ligidalt ja kaugelt üle terve maailma, kus ainult eestlasi elas. Tulekahju kasutati reklaamina ka nn 50 kopika korjanduse organiseerimiseks. Väikesed, aga arvukad summad kasvasid kiiresti suureks rahaks. Eesti Rahva Muuseumi arhiivis on säilinud suur osa annetustega seotud dokumentatsioonist (*Majakapitali korjanduse kassadokumendid ja aruanded*).

Annetuste kogujateks olid spetsiaalsed korjajad, kellel olid kvii-tungiraamatud ja kes annetajatest nimekirju koostasid. Üllatavalt suur oli nende annetajate osa, kes olid kodumaast kaugel. Ilmselt just võõrsil tekib vajadus kodumaa aadet toetada. Nii saabus orga-

niseeritud korjajate kaudu raha 26 paigast väljaspool Eestit (*Eesti Rahva Museum 1916 ja 1917 1918*: 40–47). Dr O. Kurik kirjutab Jaroslavlist:

Kui üliõpilasena mööda talusid ja urtsikuid ringi kolasin vanavara korjates ja viimaks mõne suurema kivimaja juurde jõudsin, siis kujutasin omale tihti ette, kunas kogutud vanavara umbes sarnasesse majasse saab mahutud. Nüüd hakkab see unistus varsti tõeks saama, sest kivid muuseumimaja ehitamiseks veerevad, ehk küll veiksel arvel, üle terve Venemaa Tartu poole. Eesti Rahva Muuseum on mul alati südame peal olnud ja olen püüdnud tema kasuks teha mis võimalik. Saadan selle joonega 202 rubla 65 kopikat muuseumimaja ehitamiseks; summa korjasin Jaroslavli eestlaste ja mõnede venelaste käest (Majakapitali korjanduse kassadokumendid ja aruanded).

Üksikutelt inimestelt otse muuseumile tulnud summad maja ehituse heaks olid pärit 56 erinevast kohast väljaspool kodumaad, kõige eksootilisem ilmselt Harbiini eestlastelt saabunud 530 rubla (*Eesti Rahva Museum 1916 ja 1917 1918*: 47–55). Muuseas on Hiina eestlased üldse olnud muuseumisõbralikud, sest ka hiljem, 1926. aastal on sealsed eestlased muuseumile annetanud 16 500 marka.

Olulise osa annetajatest moodustasid sõdurid, kelle rahaga kaasnevad kirjad räägivad sügavast soovist isamaalist Eesti Rahva Muuseumi üritust toetada, millest annavad tunnistust ERMi arhiivis *Majakapitali korjanduse kassadokumentide ja aruannete* seas säilinud kirjad:

Kõrgesti austatud "Postimehe" toimetus!

Lugesin hiljuti Teie austatud lehest, et tulekahju meie eesti vanavaraaia ära hävitada ähvardas. Kui see hirmus õnnetus oleks juhtunud, oleks [see] meist igale arusaajale kodumaa pojale raskeks löögiks saanud. Mitu pikka aastat on meil muuseumi vanavara korjatud ja kogutud tulevastele põlvedele mälestuseks; [see oleks] võinud mõne minutiga tuleroaks saada. Pärast lugesime hiljemast Postimehe numbrist seda ettevõtte mõtet: ehitagem muuseumile oma maja – 50 kop[ikat] igal eestlasel annetada! Astugem üles, eesti vennad ja õed, ehitagem Muuseumile oma maja! Selleks saadame ka meie, kaugel põhjamaa kroonuteenistuses olejad kodumaa pojad, iga üks 50 kop. Palume Teid, austatud Postimehe toimetus, seda raha muu-

seumi asjaajajale kätte toimetada ja meid, isamaa teenijaid, lahkesti vabandada, et meil jõudu rohkemaks aidata ei ole.

Arhangeeli linnas Automobili roodus.

Meie, Krasnaja Gorka garnisoni Eesti sõjamehed, saadame oma vabatahtlised anded ära, mida oleme lahkel südame soovil kokku pannud Eesti Rahva Muuseumi maja ehitamise heaks, siinjuures soovides: leidku samasugust lahket vastukõla annetuste laine igas pool, kus eesti poegi ja tütreid elutsemas, ja et peaksel võiksid kerkida uue kunstitempli müürid vabal kodumaa pinnal.

Krasnaja Gorka, jürikuu 12. päeval 1917. a.

Lisaks sõjaväelastele annetasid ka teised inimesed paljudelt erialadelt, näiteks mitmete Peterburi suurte vabrikute eestlastest töölised:

Meie, Peetrilinnas vabrikus töötavad eestlased, tunneme endid kohustatud olema jõu mööda Eesti Rahva Muuseumi maja ehitamiseks kaasa aitama, mis meid kui vahvast minevikust esitab, ja mis tulevikus meie olemise pandiks jääb.

Peetrilinnas, 25. veebruar.

Ka Eestimaal käis korjandus täie hooga ja kviitungiraamatuid nõuti rohkem kui muuseum jõudis neid välja saata. Samuti on hulgaliselt kirju, kus soovitakse juhiseid ja luba muuseumi heaks raha korjama hakata. Näiteks kirjutab Priipalu preester Aleksander Eller:

Minul on palju kokkupuutumist rahvaga ja on võimalik mõned kopikad raha Eesti Rahva Muuseumi heaks korjata. Sellepärast julgen ma oma abi pakkuda ja palun mulle korjanduse raamat saata ühes sellekohaste seletuste ja juhatustega.

Selliseid kirju on muuseumi arhiivis ligi sada.

Muuseum avaldas üleskutseid ajalehtedes ja seetõttu saatsid inimesed oma annetused toimetustesse, nii kujunesidki *Postimehe* ja *Päevalehe* toimetustest rahakogumispaigad. Näiteks *Päevalehe* toimetus, eriti tänu kirjanik Jakob Mändmetsale, kogus sel teel majakapitalile lisa üle 10 000 rubla (*Eesti Rahva Museum 1916 ja 1917* 1918: 15). Ka Veebruarirevolutsioon Venemaal ei jätnud muuseumi rahakorjandusele mõju avaldamata – muuseumi üleskutsed ilmusid ajalehtedes kõrvuti päevasündmuslike revolutsiooniüleskutsetega.

Hoone Tartus Gildi 8 (praegu Tartu linnapolikliinik), kus Eesti Rahva Muuseum asus alates 1912. aastast ja tegutses osaliselt kuni 1926. aastani. Udo Ripsi foto 1959 (ERM Fk. 1273:8).

Eriti hoogsad rahakorjajad olid noored kooliõpilased, keda suunasiid ja juhatasid õpetajad. Tartus, Tallinnas, Pärnus ja Viljandis jagati koolides välja hulk korjamisraamatuid. Ka võtsid kooliõpilased oma õpetajate kaudu korjandustest osa mitmel pool maal. Tänu väga heale organiseerimisele ja aruandlusele on täpselt teada nii annetajad kui ka annetatud summad. Lisaks eespool mainitud Jakob Mändmetsale olid korjanduste aktiivsemad organiseerijad Tal-

linnas Rudolf Hurt ja kooliõpetaja Ado Saar, Pärnus dr Kukkk ning kooliõpetajad Piiskar ja Kopvillem, Viljandis kooliõpetaja Varrik ja Rakveres kooliõpetaja Ernst Rosenberg (*Eesti Rahva Museum 1916 ja 1917* 1918: 15).

Lisaks otsestele rahakorjandustele hakati nüüd korraldama ka sihtotstarbelisi pidusid majaehituse toetuseks. Tihti eraldati peo tuludest muuseumile 50 või 20%. Selliseid pidusid toimus kokku 57 ja nendest üks Moskvas korp! Vironia korraldusel ja üks Riia Üliõpilaste Seltsi korraldusel (*Eesti Rahva Museum 1916 ja 1917* 1918: 39).

Majaehituse korjanduse tuhin vaibus aga kahjuks kiiresti. Juba juulikuu alguseks oli poliitiline olukord niivõrd ärevaks muutunud, et kellelgi ei olnud enam aega mõelda muuseumi peale. Juulis jäid laekumised üsna napiks ja aasta lõpupoole, kui enamlased võimule pääsesid, tekkis korjandustesse täielik seisak. Selle aasta jooksul korjatud kapital oli aga suur – umbes 60 000 rubla. Sellest summast oli Tartusse tulnud umbes 44 500 rubla ja Tallinna 15 800 rubla (*Eesti Rahva Museum 1916 ja 1917* 1918: 16). See ei ole aga veel selle aasta annetuste kogusumma, sest paljud korjandusraamatud koos rahaga olid tagasi saabumata. Rahakursi languse tõttu kaotas summa aga oma väärtuse ja arvati hiljem, kui ruumide küsimus iseseisvusajal teisel teel lahenes, üldsummade hulka (Leinbock 1934: 20).

Ometi tehti selle majarahaga, enne kui raha oma väärtuse kaotas, üks muuseumi seisukohalt tõeliselt tulus tehing. Nimelt ostis Oskar Kallas 1917. aasta lõpul Peterburis Stieglitzi kunsttööstuskooli raamatukoguhoidjalt ja lektorilt Johannes Gahlnbäckilt tema etnograafiliste esemete kogu. Raha selleks laenati aga majaehituskapitalist. Seda, 20. sajandi alguses Eesti saartelt korjatud ligi 2500 rahvakunstiesemest koosnevat kogu oli varemgi Eestisse soovitud. 1915. aastal kirjutas Kristjan Raud Tartusse, et ta tahaks J. Gahlnbäcki kogu Tallinna osta, kui ERM vastu pole. Järelepärimisel oli aga selgunud, et J. Gahlnbäck ei olnud tol hetkel üldse nõus oma kollektsiooni ära andma, vaid lootis, et tema poeg alustatud tööd jätkab. Kui mitte, siis oleks tema soov olnud, et kogu saaks Eesti Rahva Muuseumile (*Protokollid* II: 234–235).

Nii otsustaski J. Gahlnbäck kogu 1917. aastal ERMile müüa. Esialgul küsis ta hinnaks 45 000 Soome marka. Kohale sõitnud O. Kallas ostis lõpuks 1730 eset 16 000 rubla eest (*Protokollid* II: 409). Nagu Oskar Kallas hiljem Edgar Eisenschmidtile kirjutas, kestis kauplemine 24 tundi (O. Kallas E. Eisenschmidtile 14. jaanuaril 1918). Kauba peale lubas O. Kallas ühe tinakannu muuseumi kogudest.

Aastaid hiljem kirjutas Ferdinand Linnus O. Kallasele, et muuseum saatis lubatud tinakannu J. Gahlnbäckile 1923. aastal või veelgi hiljem kätte, sest too ei olnud muidu nõus oma kataloogi loovutama.

Paaril korral olevat J. Gahlnbäck külastanud ERMi Raadil iseisvusajalgi, kusjuures olevat kurtnud, et rahaväärtuse langemise tõttu oli ta kogude müügisumma eest saanud osta ainult 1,5 naela võid (F. Linnus O. Kallasele 16. novembril 1936). Keerulise poliitilise olukorra tõttu saadeti kogu esialgu hoiule Soome Rahvusmuuseumi, kus O. Kallas 1919. aastal, juba Eesti Vabariigi saadikuna Soomes, näituse korraldas. Näitus oli tänu poliitilisele olukorrale väga populaarne ja aitas igati kaasa Eesti tutvustamisele laiemale Soome vaatajaskonnale (O. Kallas F. Linnusele 17. novembril 1936). Nii et see osa majarahast mitte ei kahanenud oma väärtuses, vaid kasvas.

Majaehitamise osauhisus oli järgnevate ärevate aegade sunnil oma töö seisatanud. Loodeti, et olude paranedes on võimalik ehitus tõsiselt ette võtta. Muuseumi juhatusel läks 1918. aasta kevadel korda saada sõjaväe alt vabanenud ruumid Gildi tänava maja III ja IV korrusel. Hoolimata sellest, et ruumide parandamine ja muuseumile kõlblikuks muutmine nõudis palju raha, oli vähemalt tulekahjuoht likvideeritud.

ERMi oma maja ehitamise kavatsused jäid segaste aegade tõttu üksnes paberile ja muuseum asus Gildi tänavas kuni kuni 1922. aastani, millal hakati kolima Raadile. Muuseumi raamatukogu jäi Gildi tänavasse kuni 1924. aastani ja kantselei isegi kuni 1926. aastani.

On kurb tõdeda, et oma maja ehitamise küsimus on Eesti Rahva Muuseumile tänapäeval sama aktuaalne kui 90 aastat tagasi. Kogu selle aja on muuseum leidnud peavarju teiseks otstarbeks ehitatud hoonetes, küll lossis, küll kirikutes, küll kohtumajas, küll klubihoones. 20. sajandi alguskümnendel entusiastlikult tegutsenud ehitustoimkond ega tuhanded annetajad aga ei aimanud, et nende seatud sihid ei jõua eesmärgile isegi sajakonna aasta jooksul.

Kasutatud kirjandus

Eesti Rahva muuseumi põhjuskiri 1909. Tartu.

Berg, D. 2002. Eesti Rahvaluule Arhiivi saamisluhu. Mall Hiiemäe (koost). *Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks.* ERA Toimetised 20. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 9–28.

Leinbock, Ferdinand (= Linnus, Ferdinand) 1934. Eesti Rahva Muuseum 1909–1934. *ERM Aastaraamat* 9/10. Tartu.

Eesti Rahva Muuseumi 1911. aasta tegevuse ülevaade. Eesti Rahva Muuseumi väljaanne 3. Tartu 1912.

Eesti Rahva Muuseum 1912. Eesti Rahva Muuseumi väljaanne 5. Tartu 1913.

Eesti Rahva Muuseum 1913. Eesti Rahva Muuseumi väljaanne 8. Tartu 1914.

Eesti Rahva Muuseum 1916 ja 1917. Eesti Rahva Muuseumi väljaanne 15. Tartu 1918.

Piiri, Reet 1980. *Eesti Rahva Muuseumi sidemed teiste teadusasutustega 1909–1940*. Diplomitöö. Tartu. ERMi raamatukogu.

Kasutatud allikad ja käsikirjad

Protokollid I = "Eesti Rahva Muuseumi" tegevliikmete kogu ja juhatuse protokollid 1909 kuni 1913 I. ERM A f 1, n 1, s 8.

Protokollid II = Eesti Rahva Muuseumi Protokoll-raamat II. Juhatuse ja üleüldiste liikmete ja tegevliikmete koosolekute protokollid. 3. veebruar 1914 – 3. juuni 1918. ERM A f 1, n 1, s 9.

Eesti Rahva Muuseumi Ehituse toimekonna protokollid. 9. aprill 1914 – 24. märts 1917. ERM A f 1, n 1, s 18.

Majakapitali korjanduse kassadokumendid ja aruanded 1917–1918. ERM A f 1, n 1, s 452.

Oskar Kallas Edgar Eisenschmidtile 14. jaanuaril 1918. ERM A f 1, n 1, s 103.

Ferdinand Linnus Oskar Kallasele 16. novembril 1936. ERM A f 1, n 1, s 103.

Oskar Kallas Ferdinand Leinbockile (Linnusele) 17. novembril 1936. ERM A f 1, n 1, s 103.